

SÂHİB B. ABBÂD'IN ŞİİRLERİNDE HZ. ALİ'YE YÖNELİK MEDİHLER

M. Shakib ASIM*

Öz

Dördüncü halife Hz. Ali, tarih boyunca hakkında en çok eser telif edilen, şiirler yazılan ve özellikle imametinin önceliği meselesi tartışılan sahabeden birisidir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olmanın ötesinde İslâm'ın yayılmasında ve savunulmasında gösterdiği çabaları ve savaşlardaki kahramanlıkları hakkında eserler telif edilmiş ve menkıbeler yazılmıştır. Hz. Ali'nin bu faziletleri ilk dönem İslâm kaynaklarında da geçmektedir. Muteber Hadis kaynaklarında onun faziletlerini anlatan bölümler yer almakla birlikte Şia, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinin de onun hakkında indiği kanaatindedir. Ayrıca İslâmî ilk dönem Arap şairlerden bazılarının Hz. Ali'nin faziletine dair söyledikleri şiirleri vardır. Bu şiirlerin çoğu Hz. Ali'ye ve ailesine karşı duyulan saf sevginin ürünüdür. Fakat Hicrî II. asırdan sonra İran bölgesinde zuhur eden devletlerden kimisi ayakta kalabilmek için Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisini temel alan Şia'nın görüşlerini devlet felsefesi olarak benimsemişler ve devletlerinin bekası için onu kullanmışlardır. Bu devletlerden birisi de Büveyhîlerdir. Abbâsî devletinin zayıflamasından istifade ederek iktidara gelen bu devlet yüz yılı aşkın bir süre Irak ve İran topraklarında ayakta kalmıştır. Birçok şair ve edibin yukarıdaki amaçlara hizmet ettiği Büveyhî döneminde Büveyhî vezirlerinden Sâhib b. Abbâd şiirlerinde Hz. Ali'nin faziletlerine çokça yer vermektedir. Bu çalışmamızda Sâhib'in şiirleri edebî açıdan incelenmeye ve onun medhine dayanak yaptığı dinî ve tarihî rivayetler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Medh, Sâhib b. Abbâd, Vasî, Hz. Ali, Büveyhîler

The Praise Intended for Hadrat Ali in Sahib b. Abbâd's Poetry

Abstract

The fourth caliph Hadrat Ali is one of the companions of the Prophet whom many books and poems were written about his life throughout the history, especilly argued about priority of his leadership. He is also the prophet's cousin. Beyond this many books written and tales made up his effort and heroism round the spread out and defence of Islamic wars. This kind of his virtues existing in the first term of Islamic sources. Also in a valid Hadith sources some sections that explained his virtues. However the Shia believe that some Quranic verse came down about Hadrat Ali. In addition some parts of Arab poet whom lived at the first Islamic term had told poetry about his virtues and these poetrise are numberable products of the pure love to Ahl al-Bayt. But after the 3th century of AH, some dynasty whom came into being at the Iran region are adopted the Shia as a state philosophy, that taked base the love of Ahl al-bayt and Hadrat Ali, they also utilized for keep up and survival of their states. Buyids are one of those dynasties, they came to power by making use up the weakening of the Abbasids, and they ruled over a hundred years in Iraq and Iran after. It appears to many poets and scholar are served to that targets at that dynasty. Grand vizier Sahib Ibn Abbad the Buyid emirate

* Öğretim Görevlisi, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati.
(m.shakib@hotmail.com).

of Ray is one of them, who highlighted the virtues of Hadrat Ali in his poetries some time as a big poet. In this study we will be investigated literally the Sahib's poetries and well be examined the religious and historical rumours, that made support the poet in his praise.

Key Words: Poetry, Praise, Sahib Ibn Abbad, Testator, Hadrat Ali, Buyids.

Giriş

Müslüman Arapların Hicrî 31/651'de İran fethini tamamlamalarının ardından İslam dini bölgede yayılmaya ve Arap dili da yaygınlaşmaya başlar. Emevîleri müteakiben kurulan Abbâsî devleti döneminde devlet idareleri başta olmak üzere din ilimleri, dil ve edebiyat alanında Arapların Acem dedikleri gayri Arap milletlerden de büyük zatlar yetişir.

III./IX asrın başlarından itibaren Abbâsîlerin zayıflamasından istifade ederek siyâsî ve askerî bir güç olarak ortaya çıkan bazı hanedanlıklar zamanında da Arap dili bölgede resmî hüviyetini korumaya devam etmiş ve eserler Arap diliyle kaleme alınmıştır.¹ IV./X. asrın başlarında İran'ın kuzeyindeki Deylem bölgesinde kurulan Büveyhî hanedanlığı² döneminde de Arap dili canlılığını korurken din ve dil alanında dikkate değer çalışmalar ortaya konmuştur. Özellikle bu devletin vezirlerinden İbnü'l-Amîd (ö. 360/971) ve öğrencisi Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995)'in³ yaşadıkları IV./X. Asır, İran'daki Arap edebiyatı açısından önemli bir çağdır. Bilhassa Hicrî IV. asrın ikinci yarısını "*Sâhib'in Çağı*" olarak isimlendirenler vardır.⁴

326/937'de Kazvin'e bağlı Talukân şehrinde doğan Ebu'l-Kâsım b. Abbâd, verimli bir hayat sürmüştür. Hem ilmî ve edebî hem siyâsî hayatında önemli çalışmalar yapan Sâhib'in gençlik yıllarında iyi bir eğitim aldığı söylenir. İlköğrenimini babasının yanında aldıktan sonra Büveyhî veziri İbnü'l-Amîd'in ders halkasına devam etmiştir. Onun asıl dil alanındaki yeterliğini kazanmasında hocası Sirâfî (ö. 368/979) ve İbn Fâris (ö. 394/1002)⁵ gibi dönemin meşhur dilcilerinin katkısı büyük olmuştur.⁶

¹ Geniş bilgi için bkz. Âzernûş, Âzertâş, *Çalış miyân-i Fârisî ve Arabî*: Seddehâ-i Nuhust, Neşr-i Ney, 2. Baskı, Tahran 1387, s. 162.

² Büveyhîler 319/932-424/1032 yılları arasında İran ve Irak bölgesinde hüküm süren bir hanedan devletidir. Bir asırdan fazla bir süre ayakta kalan Büveyhîler İran'ın Rey, İsfahan, Gurgan, şehirleri başta olmak üzere genellikle Irak-ı Arab olarak bilinen günümüz Irak topraklarında ve Irak-ı Acem olarak bilinen Huzistan, Kirman, Fars bölgelerinde hüküm sürmüşlerdir. 420/1030 yılına kadar güçlü bir şekilde devam eden devletleri Sultan Mahmûd Gaznevî'nin Rey şehrini ele geçirmesiyle zayıflamaya yüz tutmuş ve 434/1043 yılında Selçuklu Türklerinin Horasan'dan Irak'a doğru hareket etmeleriyle sahip oldukları toprakları birer birer Selçuklulara kaptırmışlardır. 447/1055'de Büveyhîlerin Irak bölgesi son emiru'l-ümerâsı el-Meliku'r-Rahîm'in Tuğrul Bey eline esir düşmesiyle Büveyhî devleti de tarih sahnesinden silinmiştir. Geniş bilgi için bkz. Fakîhî, Ali Asgar, *Tarih-i Âl-i Büveyh*, Sımat yy. 1. Baskı, Tahran 1378; Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA*, VI, İstanbul, 1992, s. 496-500; Tuysirkânî, Kasım, *Tarihî az Zebân-i Tâzî der Miyân-i İraniyân pes az İslâm az Âgâz-i Fermânrevâi Tâziyân tâ ber Uftâden-i Hilâfet-i Abbâsiyân*, Dânişserâ-i Âlî yy., Tahran 1350, s. 193.

³ 'Sâhib' lakabının kendisine hocası Ebu'l-Fazl İbnü'l-Amîd ile olan dostluğu ve sohbet arkadaşlığı dolayısıyla verildiği söylenir. Bkz. Fakîhî, *Tarih-i Âl-i Büveyh*, s. 51.

⁴ Bkz. Âzernûş, *Çalış miyân-i Fârisî ve Arabî*, s. 167.

⁵ Hocası İbn Fâris, filoloji bilimine dair meşhur "*es-Sâhibî fî Fikhi'l-Lugâ...*" adlı eserini Sâhib b. Abbâd için yazmıştır. Bkz. İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fî Fikhi'l-Lugati'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-Arab fî Kelâmihâ*, nşr. Ahmed Hasan Baseç, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 8.

⁶ Hocaları ve kendilerinden rivayette bulunduğu kimseler için bkz. Âl-i Yâsîn, Şeyh Muhammed, *es-Sâhib b. Abbâd Hayâtuhu ve Edebuhu*, Dâru'l-Maarif, Bağdâd 1957, s. 137-150.

Hocası İbnu'l-Amîd'in ölümünün ardından oğlu Ebu'l-Feth vezirliğe getirilmiş olsa da o uzun süre bu makamda kalamamış ve kısa süre sonra vezirlik makamı Sâhib b. Abbâd'a verilmiştir. O, Müeyyidü'd-Devle (ö. 366/977) ve oğlu Fahrü'd-Devle (ö. 373/983) dönemlerinde toplam on sekiz yıl vezirlik yapmıştır. Onun vezirlik yaptığı dönemde İran'ın Rey, İsfahan ve Gurgân şehirleri birer ilim merkezleri haline gelmiştir.⁷

Sâhib'in ilimde ve şairlikteki şöhreti o kadar artmıştır ki; vefatından sonra da devam etmiştir. Hatta es-Se'âlibî, *Yetîmetü'd-Dehr* adlı eserinin neredeyse üçüncü cildinin tamamını Sâhib'in şiirlerine, onun huzuruna gelen heyetlere, şair ve ediplere, onların Sâhib için söyledikleri medhlere, mersiyele vb. ayırmıştır.⁸ Se'âlibî, onu övmeye kelime bulamaz, birçok şair ve edibin konakladığı Sâhib'in sarayını Hârûn er-Raşîd'in sarayına benzetir.⁹

Devlet adamlığının yanı sıra büyük bir ilim adamı, edip ve şair olan Sâhib, kelâm, tarih, dil ve edebiyata dair birçok eser yazmıştır.

el-İbâne an Mezhebi Ehli'l-'Adl bi'l-Hüceci'l-Kur'ân, et-Tezkire fî Usûli'l-Hamse, Kitâbü Esmâillâhi Sübhânehü ve Te'âlâ, Kitâbu'l-İmâme, Nehcü's-Sebîl fî'l-Usûl, Kitâbü'z-Zeydiyye, Risâle fî'l-Hidâye ve'd-Dalâle, Nusretü Mezhebi'z-Zeydiyye, el-Muhît fî'l-Lugâ vd. onun yazdığı eserlerden bazılarıdır.¹⁰

Sâhib'in kendi ana dili olan Farsça'ya fazla önem vermediği gibi Fars milliyetçiliği yapan ve o dönemde Şuûbîler diye bilinen kimselere de iyi bakmadığı rivayet edilir.¹¹ Bütün şiirlerini ve eserlerini de Arapça olarak yazan Sâhib'in bir şiir divanı vardır.¹² Şiirlerinde Şiîliğin koyu taraftarlığını yaparken, özellikle Hz. Ali'ye ayrı bir yer ayırmıştır.¹³ Bu yapılırken methiyelerde geçen dinî motifler üzerinde durulacaktır. Methiyelerin değerlendirmesine geçmeden önce medh şiirinin

⁷ Bkz. *Divânu's-Sâhib b. Abbâd*, şerh: İbrâhim Şemsuddîn, Müessetü'l-A'lamî li'l-Matbûât, 1. Baskı, Beyrut 2001, s. 13.

⁸ Bkz. es-Se'âlibî, Ebu Mansûr Abdilmelik, en-Nişâpûrî, *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr* (I-V), thk. Müfid Muhammed Kamîha, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1. Baskı, 1983, III, s. 225-462.

⁹ es-Se'âlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, III, s. 225-226.

¹⁰ Sâhib'in eserleriyle ilgili bkz. Âl-i Yâsîn, *Sâhib b. Abbâd Hayâtuhu ve Edebuhu*, s. 197-254; Çelebî, İlyas, "Sâhib b. Abbâd", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 512-515.

¹¹ Bkz. Âl-i Yâsîn, *es-Sâhib b. Abbâd Hayâtuhu ve Edebuhu*, s. 65-66.

¹² Sâhib'in divanının Şeyh Muhammed Âl-i Yâsîn tarafından 1965 yılında Bağdat'ta tahkikli baskısı yapılmıştır. İbrâhim Şemsuddîn tarafından şerhli baskısı yapılan (Beyrut, 2001) divanın diğer bir nüshası, birinci nüshadan bazı farklılıklar göstermektedir *Divânu's-Sâhib b. Abbâd*, thk. Şeyh Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Mektebetü'n-Nahda, 1. Baskı, Bağdâd 1965.

¹³ Sâhib'in, mezhep olarak Şiîliğin bir kolu olan Zeydîliği benimsediğini söyleyenler olduğu gibi Şafîî olduğunu söyleyenler de vardır. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla o, Zeydiyye'ye daha yakındır. Zeydîlik, İmâmiyye Şiasının imâm kabul ettiği Ali b. Hüseyin Zeynü'l-Âbidîn'in oğlu Zeyd'e, ondan sonra da oğlu Yahyâ'ya uyarak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir. Onların itikadına göre Müsümanların başına geçecek imamın Kureyş'ten olmasının yanı sıra Hz. Fatıma'nın evlatlarının neslinden olması icap eder. Ayrıca imam, takva ve verâ sahibi, cömert ve âlim olmalıdır. Bunların ötesinde imametini ilan etmelidir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından hilafetin Hz. Ebu Bekir'e tevdi edilmesi konusunda mezhebin lideri şu kanaati benimsemiştir: "efdal varken mefdulun imameti caizdir", yani ona göre Hz. Ali sahâbe içerisinde en faziletlisidir. Fakat Müslümanların bir maslahat gereği o dururken fazilet bakımından ondan daha aşağı mertebede bulunan Hz. Ebu Bekir'i seçmeleri kabul edilebilir bir durumdur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fığlalı, Ethem Ruhî, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı yy., 2004, s. 121-126; Sarıkaya, Mehmet Saffet, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yy., 9. Baskı, İstanbul 2019, s. 151-153; et-Tevhîdî, Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Müânese*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2011, s. 61.

Cahiliyye'den itibaren Büveyhî dönemine kadarki tarihî süreci hakkında vereceğimiz bilgiler, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

I. Büveyhî Dönemine Kadar Medh Şiirinin Kısa Tarihi

Klasik Arap şiirinin en yaygın türlerinden olan medh, şair tarafından genellikle bir ferdin veya toplumun güzel hasletlerini dile getirmek için söylenir. Cahiliye döneminden beri var olan medh zamanla kaside yapısından ayrılarak bağımsız bir tür olarak işlenmeye başlanmış ve konusu sadece fert olmaktan çıkıp bazı toplulukları ve şehirleri de bünyesinde ihtiva etmeye başlamıştır.¹⁴

Emevî ve Abbâsî dönemlerinde çok sık kullanılan bu şiir türü olan medh Büveyhîler döneminde dinî ve mezhebî şahsiyetleri ve görüşleri ön plana çıkarmada aktif olarak kullanılmıştır.¹⁵ Büveyhîler döneminde başta Sâhib b. Abbâd olmak üzere bazı Şîî şairler Hz. Ali ve ailesine yönelik medhler söyleyerek kendilerini Ehl-i Beyt'e yakın olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Edebiyat kaynaklarına baktığımızda Hz. Ali'ye yönelik medhlerin genel itibarıyla iki kısma ayrıldığı görülmektedir: Birincisi: O hayattayken kendisi için söylenen medhler;¹⁶ ikincisi, onun şehit edilmesinin ardından hakkında söylenen ve günümüze kadar devam eden medhlerdir.¹⁷ İslâmî ilk dönemlerdeki Arap şairlerin Hz. Ali ve ailesine yönelik medhlerinin genellikle saf duygulardan kaynaklandığı söylenebilir. Fakat Şîîliğin İran topraklarında yayılmasıyla birlikte Hz. Ali ve ailesine yönelik medhler, Şîî şairlerce siyâsî bir malzeme olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mesela Sâhib'in şiirlerinde Hz. Ali'nin Müslümanlar nezdindeki tartışılmaz konumunun yer yer istismar edilmesi bunun bir örneğidir. Bu da göstermektedir ki çoğunluk Sünnî olan bir kitleyi yöneten Büveyhîler Hz. Ali'nin yolundan gittiklerini söyleyerek halkı ikna etme yoluna gitmişlerdir.

II. Sâhib b. Abbâd'ın Şiirleri ve Şairlik Yönü

Sâhib b. Abbâd'ın şiirleri muhteviyatı bakımından, itikâdî (mezhebî) ve mezhebî olmayan şiirler olarak iki kısma ayrılabilir: (1) Mezhebî şiirlerinin muhtevasını, İmâmet meselesi, diğer Ehl-i Beyt imâmılarına övgüler, ağıtlar ve onlara düşman olanları aşağılamak gibi hususlar oluşturur. (2) Sâhib'in mezhebî olmayan şiirleri ise o dönemde yaygın olan klasik şiir türlerinde kendini gösterir. Bu şiir türlerinden bazıları şunlardır:

Vasıf/Tasvîr: Yaşlılık¹⁸, meyveler¹⁹, ilmî sohbetler²⁰, hat²¹, yüz²², kar,²³ şarap²⁴, çeşitli hayvanlar²⁵, vb. Sâhib'in şiirlerinde vasfî yapılan şeylerden bazılarıdır.

Gazel: Sâhib'in neredeyse bütün kasideleri bir tegazzül ile başlar. Bunun yanı sıra onun divanında o dönemde yaygın olan ve oğlanlar için söylenen gazel bi'l-müzekker türünde şiirlere de rastlanır.²⁶

¹⁴ Muhammed, Sirâcuddîn, *el-Medh fi 'ş-Şi'ri'l-Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, Beyrut, t.s., s. 6-7.

¹⁵ Medh şiirinin tarihsel gelişimiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Asım, Mohammad Shakib, İran'da Arap Şiiri Emevî ve Abbâsî Dönemleri (*Basılmamış Doktora Tezi*), SDÜ, Isparta 2019, s. 35-45, 70-82.

¹⁶ Bkz. el-Aşşâş, et-Tayyib, *Divânu Eş'âri't-Teşeyyu' ile'l-Karni's-Sâlis/Tâsi'*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1997, s. 32.

¹⁷ Bkz. et-Tayyib, *Divânu Eş'âri't-Teşeyyu' ile'l-Karni's-Sâlis/Tâsi'*, s. 32.

¹⁸ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 218.

¹⁹ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 219, 230, 254.

²⁰ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 227.

²¹ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 229, 268.

²² *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 203-245.

²³ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 229.

²⁴ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 176.

²⁵ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 230-245.

²⁶ Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 175-176, 232-233, 248, 257-258.

Hiciv: Sahib'in hicivleri genellikle kendi arkadaş grubuna yöneliktir ve edep sınırlarını aşmayacak şekilde hafif olduğu söylenebilir.²⁷

Hikmet: Sahib'in, sır saklama²⁸, hasetten ve gıybetten uzak durma vb. hususlarda söylediği çok sayıda hikmet şiiri de bulunmaktadır.²⁹

İhvâniyyât: Şairin yakın arkadaş grubuna mektup yoluyla yazdığı şiir anlamına gelen ihvâniyyât, Sâhib'in divanında sıkça rastlanan bir türdür. Sahib bazı arkadaşlarına bu tarzda şiirler yazdığı gibi arkadaşları da ona yazmışlardır.³⁰

Tarihî Şiirler: Sâhib'in gerek medhlerinde gerek mersiyelerinde Asrı Saadet, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevî dönemlerine ait bazı tarihî olaylara yer vermesi, tarihî şiir numunesi addedilebilir.

1. Sâhib'in Şiirlerinin Edebî Özellikleri:

Sâhib şairliğinin yanında büyük bir ediptir. Arûz, kâfiye ve bedî' ilimlerinde usta olan Sâhib'in şiir tenkidine dair bilgisinin genişliğinden de bahsedilir. Nitekim o *el-Keşf an Müsâvi'-i Şi'ri'l-Mütenebbi'* adlı eserini çağdaşı büyük Arap şairi el-Mütenebbi (ö. 354/965)'nin şiirlerini tenkit babında kaleme almıştır.³¹

Sâhib'in şiirlerinin belâgî özellikleri de bilinmektedir. Bazı belâgat kitabı yazarları onun şiirlerinden istişhad etmişlerdir. Söz gelimi *el-Beyânu'l-Arabî* yazarı Bedevî Tabane (ö. 2000), *Teşbih-i Tesviye*³² babında onun aşağıdaki şiirini örnek vermiştir:

رَقَّ الزُّجَاجُ وَرَاقَتْ الخَمْرُ   فَتَشَابَهَا وَتَشَاكَلَ الأَمْرُ
فَكَانَ خَمْرٌ وَلَا قَدْحٌ   فَكَانَ قَدْحٌ وَلَا خَمْرٌ³³

“Şişe dupduru oldu ve şarap berraklaştı. İkisi birbirine benzeyince işler zorlaştı. Sanki şarap var kadeh yok. (bilemedim yoksa) kadeh var da şarap mı yoktur.”

Ahmed el-Hâşimî de *Cevâhiru'l-Belâge*'sinde Sâhib'in şu şiirini teşbih babında örnek vermiştir:

أَهْدَيْتَ عِطْرًا مِثْلَ طِيبِ تَنَاهِيهِ   فَكَانَ أَمْرًا مِثْلَ خَمْرٍ لَا خَمْرٌ³⁴

“Ona kendisinin övgüsü gibi hoş bir ıtır/koku hediye ettin. Sanki ona kendi ahlakını hediye etti.”

Şair burada memduhu olan Fahruddevle Büveyhî'nin ahlakının güzelliğini ona hediye edilen bir ıtır/kokuya benzetmektedir. Teşbih türü “*Mahsûs bi aklî*” yani müşebbeh hissî, müşebbehün bihi aklîdir.³⁵

el-Belâgaetü'l-Vadiha yazarı Ali el-Cârim de Sâhib'in aşağıdaki şiirini “İktibâs” için örnek getirmiştir:

رُبَّ بَخِيلٍ لَوْ رَأَى سَانِلًا   لَظَنَّه رُغْبًا رَسُولَ المَنُونِ

²⁷ Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 217, 239, 258, 300.

²⁸ Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 173-174.

²⁹ Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 171-173.

³⁰ Örnek için bkz. Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 200, 259.

³¹ Bkz. İbn Abbâd, es-Sâhib Ebi'l-Kâsım İsmail, *el-Keşf an Müsâvi'-i Şi'ri'l-Mütenebbi*, thk. Şeyh Muhammed Hasan Âl-i Yâsin, Mektebetü'n-Nahda, Bağdad, 1965, s. 9-14.

³² Müşebbehî birden fazla, müşebbehün bihi tek olan teşbih türüdür. Bkz. el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâge fi'l-Me'ânî ve ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, nşr. Yusuf es-Samyeli, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999, s. 230-231.

³³ Tabane, Doktor Bedevî, *el-Beyânu'l-Arabî: Dirâsetün Târihiyyetün Fenniyyetün fi Usûli'l-Belâgeti'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Anculu el-Misriyye, 2. Baskı, Kahire, 1958, s. 261.

³⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâge*, s. 228.

³⁵ Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 270-272.

لَا تَطْعَمُوا فِي النَّزْرِ مِنْ نَيْلِهِ {هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوْعَدُونَ}³⁶

“Nice cimri insan vardır ki; bir dilenci görürse onu ecel elçisi gibi korku sanırlar. Ondan gelecek az kazanca gönül bağlama! Hâlbuki size vadeliden şey ne kadar da uzaktır,” diyen şair, Mümin Suresi 36. Âyeti yukarıdaki şiirinde iktibas yapmıştır.

Şiirlerinde lafzî sanatları da işleyen Sâhib, her birinde Elifbâ'nın bir harfini kullanmadan toplam 28 kaside yazmıştır.³⁷ Alttaki matla' ile başlayan 52 beyitlik kasidesinde Elif harfini kullanmadan sanat sergilemiştir:

قَدْ ظَلَّ يَجْرُحُ صَدْرِي مَنْ لَيْسَ يَعُدُّهُ فِكْرِي³⁸

“Beni hiç düşünmeyen o kimse kalbimi yaralamaya devam etti.”

Alttaki matla' ile başlayan diğer bir kasidesini de Sin harfini kullanmadan yazmıştır:

يَا وَصَلْ مَالِكَ لَا تُعَاوِدِ يَا هَجْرُ مَالِكَ لَا تَبَاعِدِ³⁹

“Ey vuslat sana ne oluyor bana geri dönmüyorsun? Ey ayrılık sana ne oluyor ki; benden uzaklaşmıyorsun?!”

Sâhib'in başarıyla kullandığı edebî sanatlardan birisi de *reddu'l-acüz ale's-sadr*'dir. Aruz bilginlerine göre bir beytin birinci mısra'nın ilk cüzü *sadr*'dir ve beyit onunla başlar. Beytin ikinci mısra'ındaki son cüzün adı *acüz*'dür.⁴⁰ *Reddu'l-acüz ale's-sadr* ise iki sözcükten birini beytin sonunda, diğerini yeni başlayacak beytin ilk mısra'nın başında getirilmesidir.⁴¹ Sâhib aşağıdaki matla' ile başlayan 33 beyitlik kasidesinde bu sanatı uygulamıştır:

مَشِيْبٌ عَرَاهُ لَوْ يَدُوْمُ مَشِيْبٌ مَشِيْبٌ بِهٖ ثَوْبُ الرَّشَادِ قَشِيْبٌ
قَشِيْبٌ وَلَكِنْ يَخْلُقُ الْمَرْءُ عِنْدَهُ وَيَلْقَى ضُرُوبَ الْأَنْسِ وَهُوَ مُرِيْبٌ
مُرِيْبٌ إِذَا مَا قِيلَ : هَلْ تَذْكُرُ الظَّبَا وَعَهْدِي بِجَنْبِ الْجَائِيْنَ يَطِيْبُ⁴²

Görülüyor ki; Sâhib'in şiirleri belâgî ve edebî özellikler yönünden de zengindir. Diğer bir husus ise onun Kur'ân-ı Kerim'e ve hadislere çokça telmihte bulunmasıdır. Bu özelliklerin hepsine burada temas edilmeyecektir.

2. Sâhib'in Seleflerinden Yaptığı Alıntılar:

Sâhib'in şiir alanındaki üstünlüğü diğer edebiyatçılar tarafından da kabul edilmektedir.⁴³ Söz gelimi, Arap edebiyatçılarından Şevkî Dayf onun şiirlerinin iyi derecede olduğunu ve şairlikte hocası İbnu'l-Amîd'den üstün olduğunu söylemektedir.⁴⁴ Ancak onun bazı şiirlerinin özgünlükten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Zira o birçok lafız ve manayı seleflerinden iktibas ederek kullanmıştır. Edebî tenkit açısından es-serekat/intihal sayılan bu alıntılardan bazıları şunlardır:

Bir kız çocuğu olan arkadaşlarından birine yazdığı aşağıdaki dördlüğünü birkaç kelimesini değiştirmek suretiyle Mütenebbi'den almıştır:

³⁶ Bkz. el-Cârim, Ali ve Emin, Mustafa, *el-Belâgetü'l-Vâdiha: el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Mektebetü İlmî'l-Hadîs, 1. Baskı, Kahire, 2005, s. 329.

³⁷ Kaside boyunca belirli bir harfi hiç kullanmadan yazan Sahib'in Vâv harfini kullanmadan yazamadığı söylenir. Yani Vâv harfinin kullanımından istîğna edememiştir. İhsânî, Seyid Sâdık, “Der Medh-i İmâm Ali”, *Âyîne-i Pujûhiş*, Behmen ve İsfend, 1379, Sayı: 66, s. 54-58.

³⁸ *Divânu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 147-151; (İbrâhim Şemsuddîn nüshası), s. 90-93.

³⁹ Bkz. *Divânu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 152.

⁴⁰ Bkz. Tahiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 18, 128.

⁴¹ Tahiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 121-122.

⁴² Bkz. *Divânu's-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 165.

⁴³ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Ebi Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zemân* (IVII), thk. İhsan Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1978, I, s. 230.

⁴⁴ Bkz. Dayf, Şevkî, *Asru'd-Duvel ve'l-İmârât: el-Cezîretü'l-Arabiyye, el-İrak, İnan, Dâru'l-Maarif*, 2. Baskı, Kahire 1980, s. 658-660.

لَفَضَّلْنَ النِّسَاءَ عَلَى الرِّجَالِ
وَمَا التَّائِيثُ لِاسْمِ الشَّمْسِ عَيْبٌ
وَلَا التَّذْكِيرُ فَخْرٌ لِلْهَيْلَالِ⁴⁵

“Kadınlar eğer bunun gibi olsalardı mutlaka erkeklere üstün olurlardı. Güneşin müennes olması onun için bir kusur değildir. Ay’ın müzekker olması da onun için övülecek bir durum değildir.” Şair bu teşbihinde, Arapça’da semâî müennes isimler cümlesinden olan Güneş’in müennesliğinin onun açısından bir kusur oluşturmadığını, güzel kadınların kendisine benzetildiği Ay’ın müzekker olmasının da onun için övüntülecek bir durum olmadığını söylemektedir. Mütenebbi’ ise bu manada şöyle demektedir:

وَلَوْ كَانَ النِّسَاءُ كَمَنْ فَقَدْنَا
لَفَضَّلْتَ النِّسَاءَ عَلَى الرِّجَالِ
وَمَا التَّائِيثُ لِاسْمِ الشَّمْسِ عَيْبٌ
وَلَا التَّذْكِيرُ فَخْرٌ لِلْهَيْلَالِ⁴⁶

Sâhib, Hz. Ali’nin faziletini anlatırken şöyle demektedir:

وَمَا عَرَفَ الْأَصْنَامَ وَالْقَوْمَ سَجْدًا
لَهَا وَهُوَ فِي آثَرِ النَّبِيِّ يُوجَدُ⁴⁷

“Yaşadığı toplumda insanlar putlara tapınırken o, putlardan hiçbirini tanımamıştır. Aksine o Hz. Peygamber’in izinde tek Allah’a inanıyordu.” Buna yakın manada Hicrî II. asrın sonlarında yaşamış Şîî şairlerden Seyyîd el-Himyerî (ö. 179/796) şöyle demektedir:

وَمَنْ مَعَهُ صَلَّى وَصَامَ لِرَبِّهِ
وَلَبَّاتِ قَوْمٌ سَاجِدُونَ وَرَاكِعٌ⁴⁸

“O (Hz. Peygamber’le) namaz kılar ve Rabbi için oruç tutarken, kavmi Lât putuna secde edip önünde eğiliyordu.”

Hz. Ali’nin vasiliğini anlatırken Sâhib şöyle demektedir:

يَا غَدِيرُ انْبَسِطْ لِتُسْمِعَهُمْ
مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهُوَ مَوْلَاهُ⁴⁹

“Ey Gadîr Günü, ‘ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır’, sözünü onlara duyurmak için açıl, genişle!”⁵⁰

Sâhib’in yukarıdaki manayı kendisinden önceki şairlerden iktibâs ettiğini söylemek mümkündür. Bu manada veya buna yakın manada şair Hasan es-Sâbit (ö. 54/674)’in Hz. Ali hakkında söylediği şöyle bir şiiri vardır:

فَقَالَ لَهُمْ : فَمَ يَا عَلِيُّ فَإِنِّي
رَضِيْتُكَ مِنْ بَعْدِي إِمَامًا وَهَادِيًا
فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَلِيُّهُ
فُكُونُوا لَهُ أَنْصَارَ صِدْقٍ مُوَالِيَا⁵¹

“Onlara dedi ki: ayağa kalk ey Ali, şüphesiz ben kendimden sonra senin imâm olacağına ve insanlara rehber olacağına razı oldum. Ben kimin mevlâsı isem işte bu Ali de onun mevlâsıdır. O

⁴⁵ Divânu’s-Sâhib b. Abbâd, (İbrâhim Şemsuddîn nüshası), s. 221.

⁴⁶ Divânu’l-Mütenebbi’, Dâru Beyrut li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1983, s. 267.

⁴⁷ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 36.

⁴⁸ Bkz. Divanu’s-Seyyid el-Himyerî, şerh: Ziyâ Hüseyin el-A’lamî, Müessesetü’l-A’lamî li’l-Matbûât, Beyrut, ty., s. 134.

⁴⁹ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 40.

⁵⁰ Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki ihtilaf noktalarından birisi olan Gadîr Hadisini Şia Hz. Ali’nin vasiliğine te’vil eder. Birçok farklı şekilde rivayet edilen ve eklemeler yapılan hadisin Şia nezdindeki yorumuna göre Hz. Peygamber Vedâ Haccı dönüşü sırasında Hz. Ali’yi kendisinden sonra yerine geçecek kimse olarak tayin etmiştir. Hadisin Tirmizî’de geçen rivayetinde ise bir seriyye dönüşü ashtan dört kişinin kendi aralarında anlaşarak gelip Hz. Ali’den Hz. Peygambere şikâyet etmeleri üzerine Hz. Peygamber: “Ali’den ne istiyorsunuz. Ali, bendendir, ben de ondanım. O benden sonra bütün Müminlerin velisidir” buyurmuştur. Hasani Garip olarak gelen bu hadis dışında bir diğer sahih hadiste ise Hz. Peygamber, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır” buyurmuştur. Detaylı bilgi için bkz. et-Tirmizî, Sünenü’t-Tirmizî, V, 632-633, Hadis: 3712-3713; Kirmânî, Muhammed Şeyhu’r-Reîs, Şi’r-i Şi’i ve Şu’arâ-i Şi’a der Asr-ı Evvel-i Abbâsî, İntişârât-i İtilâ’ât, Tahran 1388, s. 121-122.

⁵¹ el-Âmilî, Seyyid Muhsin el-Emîn, A’yânu’ş-Şi’a, thk. Hasan el-Emin, Dâru’t-Taaruf, Beyrut 1983, IV, 622.

halde onu doğrulayan yardımcıları ve dostları olun!” Şiî şairlerden Di‘bil el-Hudâ‘î (ö. 246/861) de bir şiirinde bu manada şöyle demektedir:

فَقَالَ : أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ مِنْكُمْ   فَبُهِدَ لَهُ مَوْلَى بَعِيدٍ وَفَاتِي⁵²

“(Hz. Peygamber) dedi ki: *Haberiniz olsun! Ben sizden kimin mevlası isem bu Ali de benim vefatımdan kısa bir süre sonra onun mevlasıdır.”*

Sâhib’in şiirlerinde çok sayıda yukarıdaki tarzda eski şairlerden yaptığı alıntılar vardır. Onun şiirlerinde sıkça gördüğümüz eski şairleri taklit ve onlardan mana devşirme, şairin yaşadığı döneme has bir şey de olabilir. Zira IV./X asır, İran’daki Arap edebiyatı açısından her ne kadar önemli bir devre olsa da II./VIII. ve III./IX asırlara kıyasla zayıftır. Söz konusu (IV.) asır ve sonrasında İran asıllı şairler arasında Arap şiirinde çığır açan bir Beşşâr b. Burd (ö. 178/784) veya Ebu Nuvas (ö. 198/814) gibilerini görmek zordur. Bunun siyasî ve kültürel bazı sebepleri vardır. Siyasî sebeplerden birisi de III./IX asrın ortalarından itibaren Abbâsî Devleti içerisinde bağımsız ve yarı bağımsız bazı Fars devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Arap şiirine olan ilginin azalmasıdır. Bunun neticesinde Arap dünyasıyla kültürel ilişkilerin azalmasıyla da Arap şiirinde yeni icatlar yerine daha çok eskiyi taklit yoluna gidilmiş ve şiir, çoğu zaman sanat gagesiyle söylenmiştir.

III. Sâhib b. Abbâd’ın Hz. Ali’ye Yönelik Medhleri

Sâhib’in Ehl-i Beyt ve özellikle Hz. Ali’ye yönelik medhleri divanın her yerinde görmek mümkündür. O, bir şiirinde Ehl-i Beyt’i medh etmek için bin kaside söylediğini iddia etmektedir:

إِنَّ ابْنَ عَبَّادٍ بَأ   لِ مُحَمَّدٍ فَوْقَ السَّمَاءِ
فَدَقَّ قَالَ أَلْفَ قَصِيدَةٍ   أَبَدًا تَحْلُقُ فِي السُّكَاكِ⁵³

“Şüphesiz İbni Abbâd, seviyesi Başakçı Yıldızı’nın da üstünde olan Âl-i Muhammed için gökyüzü ile yeryüzü arasında yankılanan bin kaside yazmıştır.”⁵⁴

Onun söylediği bin kaside ifadesi kesretten kinâye mi yoksa gerçekten yazmış mıdır, bilinmemektedir. Lakin divanında Ehl-i Beyt ve Hz. Ali hakkında yazdığı çok sayıda kaside ve kıta bulunmaktadır.

Şiî-Mu‘tezilî bir inanç benimseyen Sâhib, şiirlerinde bunu açıkça dile getirmektedir. Örneğin o bir yerde Mutezile’nin prensiplerinden olan adalet, tevhid, va‘d ve va‘id’i kendisine ilke edindiğini söylemektedir:

أَدِينُهُ بِالْعَدْلِ وَالتَّوْحِيدِ   وَالصِّدْقِ فِي الْوَعْدِ وَفِي الْوَعِيدِ⁵⁵

“Adâlet ve tevhidi din/mezhep olarak kabul eder, va‘d ve vâ‘id konusunda da doğruyu söylerim.”

Bir başka yerde kendisinin İmâm Rızâ’nın taraftarı olduğunu söylemektedir:

أَنَا مِنْ شِيعَةِ الرِّضَا   سَيِّدِ النَّاسِ حَيْدَرُهُ⁵⁶

“Ben, İmâm Rızâ’nın taraftarıyım insanların efendisi onun Haydar’dır.”

Aslan anlamına gelen Haydar, Hz. Ali için kullanılan bir lakaptır. Haydar kelimesinin Hz. Ali’nin isimlerinden biri olduğunu söyleyenler de vardır.⁵⁷

قَالَتْ : فَمَا اخْتَرْتَ مِنْ دِينٍ تَفُوزُ بِهِ   فَقُلْتُ : إِنِّي شِيعِيٌّ وَمُعْتَزِلِيٌّ⁵⁸

⁵² Bkz. *Divanu Di‘bil b. Ali el-Hudâ‘î*, şerh: Hasan Hamad, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1994, s. 47.

⁵³ Bkz. *Divânu’s-Sâhib b. Abbâd*, (İbrâhim Şemsuddîn nüshası), s. 86.

⁵⁴ Şairin kullandığı فَوْقَ السَّمَاءِ benzetmesi daha önceki şairlerde de kullanılan bir teşbihtir. Bkz. İbn Asâkir, Ebu’l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Tarihu Medineti Dimaşk*, (I-LXXX), Dâru’l-Fikr, Dimaşk, 1997, LV, 234.

⁵⁵ *Divanu’s-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 51.

⁵⁶ *Divanu’s-Sâhib b. Abbâd*, (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 162.

⁵⁷ Farûkî, İbrâhîm Kavam, *Şerefnâme-i Munîrî*, Kitabhâne-i Meclis-i Şurâ-i Millî, Tahran, No: 30773, s. 181.

⁵⁸ *Divanu’s-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhim Şemsuddîn nüshası), s. 28.

“Dedi ki: Niçin dinden kazançlı çıkacağını seçtin? Dedim ki: Ben bir şîî ve mu‘tezilîyim de, ondan.” Yani ben “Hz. Ali’yi sevenler” anlamında onun taraftarıyım, akli ve mantığı ön plana alan mutezilî’yim.

Abdülhüseyin Ahmed el-Emînî, Sâhib’in Hz. Ali hakkındaki kasidelerine de “Gadiriyyeti’s-Sâhib” ismini vermektedir.⁵⁹ Sâhib’in Hz. Ali’ye yönelik medhlerine konu ettiği hususlardan bazıları şöyledir:

1. Sâhib b. Abbâd’ın Şiirlerinde Hz. Ali’nin Faziletleri

İslam tarihinde Hz. Ali fedakârlıklarıyla bilinen bir sahabidir. Hz. Peygamberin yeğeni, aynı zamanda damadı olması, hicret gecesinde onun yatağında uyuması ve İslam’ın yayılmasında gösterdiği çabalar hiçbir grup tarafından inkâr edilemez.

Sâhib şiirlerinde Hz. Ali’nin faziletlerinden bahsederken hem onun İslamiyet öncesi hem sonrası faziletlerine işaret etmektedir. Söz gelimi Hz. Ali’nin İslamiyet öncesi Arabistan’da yaygın olan ve halkın çoğunun taptığı putlardan herhangi birisine secde etmediği rivayet edilir.⁶⁰

Sâhib, Hz. Ali’nin putlara tapmamış olmasını şöyle dillendirmektedir:

قَالَتْ⁶¹ : فَمَنْ أَوْلَى الْأَقْوَامِ صَدَقَهُ؟ فَقُلْتُ : مَنْ لَمْ يَصِرْ يَوْمًا إِلَى هُبَلٍ⁶²

“Dedi ki: Kavmi içerisinde onu (Hz. Peygamberi) ilk tasdik eden kimdir? Dedim ki: Bir gün dahi Hübel putuna tapmamış olan kimsedir.”⁶³

أَنْتَ الَّذِي لَمْ يَرْ قَطَّ طُ سَاجِدًا نَحْوَ هُبَلٍ⁶⁴

“Sen, Hübel’e taptığı asla görülmemiş bir kimsesin.” Yani sen asla tapmamışsın.

Şîî kaynaklarda Hz. Ali’nin faziletlerini anlatırken “İnsân Suresi’nin onun hakkında indirildiğini söylemektedir:

قَالَتْ : فَفِيمَنْ آتَانَا "هَلْ آتَى" شَرَفًا فَقُلْتُ : أَبَدَلُ خَلْقِ اللَّهِ لِلنَّفَلِ⁶⁵

“Dedi ki: Hel Etâ/İnsân suresi kimin asaletinden haber vermek için inmiştir? Dedim ki: Nafîle ibadetler konusunda zamanımı en çok harcayan Allah’ın kulu hakkında inmiştir.”⁶⁶

Bir başka şiirinde Hz. Ali’nin Hz. Peygamber açısından Hz. Musa için kardeşi Hârûn mesabesinde olduğunu söylemektedir:

قَالَتْ : فَمَنْ شَبَّهَ هَارُونَ لِنَعْرِفَهُ فَقُلْتُ : مَنْ لَمْ يَحُلْ يَوْمًا وَلَمْ يَزَلْ⁶⁷

Dedi ki: Kendisini tanımamız için Hz. Hârûn’a benzeyen kişi kimdir? Bir gün bile kararından vazgeçmeyen ve dönmeyen kimsedir.”

⁵⁹ Bkz. el-Emînî, Abdülhüseyin Ahmed en-Necefî, *el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb* (I-XI), Müessesetü'l-Âlamî li'l-Matbûât Beyrut 1994, IV, s. 58.

⁶⁰ İslamiyet öncesinde puta tapmayan Hz. Ali’nin adı zikredildiği zaman *Kerremellâhu vechehu* (Allah onun yüzünü şereflendirsin) ifadesi zikredilir. Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 48; ed-Deylemî, el-Hasan b. Ebi'l-Hasan Muhammed, *İrşâdu'l-Kulûb* (I-II), thk. Seyid Hâşim Milânî, Dâru'l-Üsve li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Tahran 1417, II, s. 41.

⁶¹ Kadim şairleri taklitle bazı kasidelerine bir gazelle başlayan Sâhib bu kasidesinin sonuna kadar قَالَتْ (O dedi) ve فَقُلْتُ (Ben ise ona şöyle dedim) sigalarını kullanarak soru-cevap tarzında devam etmektedir. Bkz. *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 48.

⁶² *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), 42.

⁶³ Hübel putu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sarıcık, Murat, *Put: Hicazın Beş Putu ve Çağdaş Putlar*, Nesil yy., İstanbul, (virgöl iptal) 2014, s. 29-76.

⁶⁴ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 48.

⁶⁵ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), 45.

⁶⁶ Şîî kaynaklarda Kurân-ı Kerîm’in 76. suresi olan İnsan Suresinin 8. ayetinin Hz. Ali hakkında indiğini iddia ediyorlar. Bkz. ed-Deylemî, II, (s.) 27-32.

⁶⁷ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), 45.

Sâhib, yukarıdaki şiirinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali için söylediği “*Sen, Musâ (a.s) için kardeşi Hârun onun gözünde neyse sen de benim gözümde osun. Yalnız benden sonra bir peygamber gelmeyecektir,*” meâlindeki rivayete telmih yapmıştır.⁶⁸

Hz. Ali'nin faziletini anlatırken sahabeden kimsenin ilim ve ibadette onun mertebesine ulaşmadığını iddia etmektedir:

وَتَقَدَّمُ فِي الْعِلْمِ غَيْرَ مُحَلَّلٍ
وَتَحَقَّقُ بِالْعِلْمِ غَيْرَ مُحَلَّلٍ
لِأَدَاءِ فَرَضٍ أَوْ أَدَاءِ تَنْقَلٍ⁶⁹

“İlimde ilerlemede sınırsız ve tahkikte yerinden sarsılmaz bir konuma geldi.

Gerek farz gerekse nafile ibadetlerde hiçbir kul onun mertebesine erişmedi.”

Sâhib'in divanında Hz. Ali'nin faziletine dair yukarıdakine benzer çok sayıda kaside ve kıta bulunmaktadır. O cümleden aşağıdaki matla' ile başlayan 97 beyitlik Lâmiyye'sinin elli beş beytini sadece Hz. Ali'nin vasfına ayırmıştır:

لَا حَ لِعَيْنَيْكَ الطَّلَلُ
فَكَمْ دَمٍ فِيهِ يُطَلُّ⁷⁰

“Sevgilinin yurdunun kalıntıları uzaktan iki gözüne görünür görünmez orada gözlerden (yağ yerine) yağmur gibi kanlar akmaya başladı.”

Altındaki matla' ile başlayan 91 beyitlik bir diğer kasidesinin otuz beytini yine Hz. Ali'nin sıfatlarına ve faziletlerine ayırmıştır:

لَقَدْ رَحَلْتَ سَعْدَى فَهَلْ لَكَ مُسْعِدُ
وَقَدْ أَنْجَدْتَ عَلَواً فَهَلْ لَكَ مُنْجِدُ⁷¹

“Su 'dâ (şairin sevgilisi) göç edip gitti ve bundan sonra seni mutlu edecek birileri var mıdır? Ve (duydum ki) o Necid bölgesine varıp yerleşmiştir. Bundan sonra senin yanında duracak değerli birisi var mıdır?”

Sâhib b. Abbâd'ın şiirlerinde Hz. Ali'nin faziletine bu kadar çok yer vermesi ancak onun Zeydî olmasıyla ve dört halife içerisinde Hz. Ali'nin en faziletli “*el-efdal* ve diğerlerinin de Hz. Ali kadar olmasalar da fazilet sahibi yani *el-mefdûl*” görüşüne sahip olmasıyla açıklanabilir.

2. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber İçin Yaptığı Fedakârlıklar

İlk dönem İslam kaynaklarında Hz. Ali'nin ve onun babası ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in Hz. Peygamber için yaptığı bazı fedakârlıklardan bahsedilmektedir. Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber için yaptığı fedakârlıklardan birisi de Peygamber (a.s)'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gece onun yatağında uyumasıdır.⁷² Bunu birçok yerde dile getiren Sâhib bir şiirinde şu şekilde ifade etmektedir:

وَبَاتَ عَلَى فَرْشِ النَّبِيِّ تَسْمَحًا
بِمَهْجَتِهِ إِذْ أَجْلَبُوا وَتَوَعَّدُوا⁷³

“Hicret gecesinde peygamberin yatağında sıkıntı duymadan canı pahasına uyudu. Bu yüzden Müşrikler gelip onu yakalamışlar ve tehdit etmişlerdi.” Sâhib bir başka yerde de şöyle demektedir:

أَنْتَ الَّذِي نَامَ عَلَى الْفِرَا
شِ فِي لَيْلِ الْوَجَلِ
أَنْتَ الَّذِي فِي أَحَدِ
ثَبَّتَ طُوداً كَالْجَبَلِ
أَنْتَ الَّذِي أَحَى الرَّسُو
لَ ظَاهِراً جِئْنَ احْتَقَلُ⁷⁴

“Sen korku gecesinde Peygamber'in yatağında uyuyan kişisin. Uhud günü dağ gibi düşman karşısında duran da sensin. Bir araya geldiği zaman herkesin önünde Resulullah ile kardeş olan da

⁶⁸ Hadis için bkz. et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, V, s. 641, Hadis: 3731.

⁶⁹ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), 82.

⁷⁰ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 66.

⁷¹ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası) s. 27.

⁷² İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih* (I-X), thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1987, II, s. 4.

⁷³ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 36.

⁷⁴ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 68.

sensin,”⁷⁵ diyerek Hz. Ali'nin sadece hicret gecesinde değil de, Uhud'da da onun yanında durması ve Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra onu kendine kardeş ilan etmesi gibi tarihî olaylara telmihte bulunmaktadır.

Başka bir şiirinde de şöyle demektedir:

حَالٌ عُسْرٍ وَمَيْسَرَةٍ   صَاحِبَ الْمُصْطَفَى عَلِيٍّ
شِ أَخَاهُ لِيُنْصِرَهُ   قَدْ قَدَى لَيْلَةَ الْفَرَا
رَدَّ هَذَا وَأَنْكَرَهُ⁷⁶   لَعَنَ اللَّهُ كُلَّ مَنْ

“Zor ve kolay günlerinde o, Peygamber'e arkadaşlık etmiştir. İslam'ın zafere kavuşması için Peygamber'in kardeşi hicret gecesinde de onun yatağında uyuyarak fedakârlık etmiştir. Bunu kabul etmeyen ve inkâr eden kimseye Allah lanet etsin.”

Öyle görünüyor ki; Şiîliğin İran'da resmî propagandasının devlet eliyle yapıldığı Büveyhîler döneminde Hz. Ali'nin konumundan yeterince istifade edilmiştir. Onun Hz. Peygamber için yaptığı fedakârlıkları, sürekli olarak dillendirilmek suretiyle halka Ali (r.a) sevgisi aşılana çalışılmıştır. Bu tarihî süreç içerisinde İran halkının Şiîleşmesinde Büveyhîlerin büyük bir katkısının olduğunu göstermektedir.⁷⁷

3. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in Vasisi Olduğu İddiası

Şiîler Hz. Peygamber'in vefatından sonra yerine geçecek halife/imâmın Hz. Ali olduğunu iddia etmektedirler. Onların kanaati, Hz. Ali'nin halifeliği Ku'rân ve hadislerle sabitken onun bu hakkının elinden alındığı yöndedir.⁷⁸ Ehl-i Sünnet tarafından kabul görmeyen bu görüş, Zeydiyye gibi Şia'nın bazı kolları tarafından da tam olarak kabul görmemiştir. İmâm Zeyd'in kendisi Hz. Ali'den önceki halifeleri kabul etmek suretiyle söz konusu çekişmeden bir çıkış yolu bulmuştur. Sâhib'in şiirlerinden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi vasiyet ettiği halde bir maslahat gereği ashabın, Hz. Ali yerine Hz. Ebu Bekr (r.a)'i seçmişlerdir.⁷⁹

Sâhib b. Abbâd bir şiirinde Hz. Ali'nin vasiliğiyle ilgili şöyle demektedir:

وَ أَوْصَى إِلَى خَيْرِ الرِّجَالِ ابْنَ عَمِّهِ   وَإِنْ نَاصَبَ الْأَعْدَاءَ فِيهِ فَمَا هُدُوا⁸⁰

“Ve Peygamber, amcasının oğlu ve insanların en hayırlısına vasiyet etmiştir. Düşmanlar düşmanca tavır takınıp doğruyu görmeseler de...”

قَالَتْ : فَمَنْ بَعْدَهُ يُصَفَى الْوَلَاءَ لَهُ   قُلْتُ : الْوَصِيُّ الَّذِي أَرَبَى عَلَى رَجُلٍ⁸¹

“Dedi ki: Onun (Peygamberin) ardından ona içten bağlı olan kimdir? Dedim ki: Mertebesi Zühâl yıldızını geçen vasisidir.”

ثُمَّ الصَّلَاةَ عَدَدَ الْوَسْمِيِّ   وَعَدَدَ الْحَبِيِّ وَالْوَلِيِّ

⁷⁵ Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden kısa bir süre sonra ashab arasında bir kardeşlik tesis ettiği ve o sırada Hz. Ali'yi kendine kardeş ilan ettiği kaydedilir. Bkz. ed-Deylemî, II, (s.) 43-44; et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Hasan Âl-i Selmân, Mektebetü'l-Maarif, Riyâz, 1. Baskı, 1417, s. 845, Hadis: 3730.

⁷⁶ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 101.

⁷⁷ Daha sonraki tarihlerde yani XVI. asrın başlarından itibaren Safevîler de İran'da Büveyhîlerin takip ettikleri mezhep siyasetinin bir benzerini takip etmişlerdir. Safâkîş, Hamîd Rıza, *Safeviyân der Güzergâh-i Tarih*, Sohan y. Tahran, 1390, s. 379-390

⁷⁸ Bu konuda geni* m0ş bilgi için bkz. Kirmânî, Şeyhu'r-Reîs, *Şi'r-i Şi'î ve Şu'arâ-i Şi'a der Asr-ı Evvel-i Abbâsî*, s. 120-121; Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, s. 115-118.

⁷⁹ Sâhib, *ez-Zeydiyye'* adlı eserinde de Hz. Ebu Bekir'in imametiyile ilgili tartışmaları ele almıştır. Bkz. es-Sâhib b. Abbâd, *ez-Zeydiyye*, nşr. Nâcî Hasan, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Mevsûât, 1. Baskı, Beyrut 1986, s. 69-82.

⁸⁰ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 26.

⁸¹ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 30.

عَلَى النَّبِيِّ أَحْمَدَ الرَّكِّيِّ وَصْنُوهُ الرَّكِّيِّ الْوَصِيِّ عَلِيٍّ⁸²

“Sonra bahar yağmurunun taneleri ve birbiri üstüne binmiş bulutlar sayısınca salat ve selam temiz Peygamber Ahmed (Muhammed a.s.)’in ve onun ikizi olan vasisi masum Ali’nin üzerine olsun.”

بِمُحَمَّدٍ وَوَصِيَّهِ وَابْنَيْهِمَا الطَّاهِرَيْنِ وَسَيِّدِ الْعِبَادِ⁸³

“Muhammed (a.s), onun vasîsi (Ali), iki temiz oğlu (Hasan ile Hüseyin) ve kulların efendisininin (Zeynulâbidîn) mübârek adlarından yardım dilerim.”

Hz. Ali’nin vasiliği iddiası Sâhib öncesindeki kimi şairlerde de dillendirilen bir husus olmasına rağmen o, bu konuyu biraz abartmışa benziyor. Örneğin:

أَنْتَ الَّذِي أَوْصَى إِلَيَّ هِ الْمُصْطَفَى عَلَيَّ مَهْلًا⁸⁴

“Sen, Hz. Peygamber’in hayır ve iyilik üzere görerek kendisine vasiyet ettiği kimsesin.”

لَوْ يَعْلَمُوا أَنَّ الْوَصِيَّ هُوَ الَّذِي أَخَى النَّبِيَّ أَخُوهُ الْأَنْجَابِ⁸⁵

“Eğer onlar peygamberin vasisinin o olduğunu bilselerdi, soyluların kardeşliğini peygambere verirlerdi.”

مَنْ كَالْوَصِيِّ عَلَيَّ عِنْدَ سَابِقَةٍ وَالْقَوْمُ مَا بَيْنَ تَضَلُّلٍ وَتَسْفِيهِ⁸⁶

“Kavmi dalalet ve sefihlik içerisinde iken İslam’a ilk giren Ali gibi vasî kim vardır?”

أَبْلَغُ سَلَامِي رَاكِبًا بِطُوسَ مَوْلَايَ الرَّضَا

سَبْطُ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى وَابْنُ الْوَصِيِّ الْمُرْتَضَى⁸⁷

“Ey binit üzerinde Tûs’a giden kişi! Mevlâm İmâm Rızâ’ya selamımı ulaştır. Muhammed Mustafa (a.s)’nin torunu ve vasî (Ali) Murtazâ’nın da oğlu olan İmâm Rıza’ya.”

Sâhib, İran’ın Tus şehrinde medfûn bulunan İmâm Musâ er-Rıza (ö. 203/818)’ya selam gönderirken, onu Hz. Peygamber’in vasîsi Hz. Ali’nin evladı olarak nitelemektedir. Şia’nın İsnâ aşere fırkası, İmâm Musâ er-Rızâ’yı sekizinci imâm kabul etmektedir.⁸⁸

Sâhib’in divanında yukarıdaki tarza çok sayıda Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’in vasisi olduğunu iddia ettiği şiiri bulunur. Onun bu iddialarının kaynağı genelde Şia’nın Hz. Ali’nin imâmeti için kedisine dayanak gösterdiği delillerin şiir diliyle ifade biçiminden ibarettir, denilebilir.⁸⁹

4. Sâhib b. Abbâb’ın Hz. Ali’ye Olan Sevgisi

Hz. Ali için söylediği çok sayıdaki medh şiirleri içerisinde Sâhib’in, kendisinin ona olan sevgisini izhar ederek dile getirdiği beyitleri de bulunmaktadır. Zaman zaman aşırılıklara kaçtığı bu beyitlerden bazıları şöyledir:

حُبِّي عَلَيَّ تَزُولُ الشُّكُوكُ وَتَسْمُو النَّفُوسُ وَيَعْلُو النَّجَارُ
فَأَيْنَ رَأَيْتَ مُحِبًّا لَهُ قَتَّمَ الرَّكْعَاءُ وَتَمَّ الْفَخَّارُ⁹⁰

“Ali sevgisiyle kalplerden şüpheler gider. Gönüller yücelir ve asalet yükselir. Nerede onu seven birini görürsen onda bir arınmışlık ve övünme vardır.”

⁸² Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 35.

⁸³ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 134.

⁸⁴ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 48.

⁸⁵ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 64.

⁸⁶ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 89.

⁸⁷ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 97.

⁸⁸ Bkz. Fığlalı, Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri, s. 140.

⁸⁹ Şia uleması İmâmet görüşünü ispatı hususunda bazı eserler yazmışlardır. Örneğin Hz. Ali’nin imametini ispat etmek uğrunda kırk dereden su getiren Allâme Hillî (ö. 726/1325) bu konuda iki bin delil serdettiği bir kitap yazarak el-Elfeyn adını vermiştir. Kitap için bkz. Allâme Hillî, Hasan b. Ysuf, el-Elfeyn: el-Fârik beynes’s-Sıdk ve’l-Meyn, (el-yazma) <https://ketabpedia.com/7-تحميل/الفين-الفارق-بين-الصدق-و-المين> (Erişim tarihi: 06.04.2020). Hz. Ali’nin faziletine yönelik Şii kabullerin tahlili için ayrıca bkz. Ünlüsoy, Kamile, Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. yüzyıllar), TTK, Ankara 2015, s. 49 vd.

⁹⁰ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 61-62.

Sâhib, bir şiirinde Hz. Ali sevgisinin Cennet'e götüreceğini söylemektedir:

حُبُّ عَلِيٍّ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ   هُوَ الَّذِي يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ
وَالنَّارُ تَصَلِّي لِذَوِي بَعْضِهِ   فَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهَا جُنَّةٌ⁹¹

“Ali b. Ebi Talib’in sevgisi, Cennet’e doğru yol gösterir. Ona düşmanlık eden de Cehennem ateşi yakar ve onlar için yaptıkları delilik dışında bir şey de yoktur.”

حُبُّ النَّبِيِّ وَ أَهْلِ الْبَيْتِ مُعْتَمَدِي   إِذَا الْخَطُوبُ أَسَاءَتْ رَأْيَهَا فِينَا
أَيُّ ابْنِ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ أَفْضَلُ مَنْ   سَادَ الْأَنَامَ وَسَانَاسَ الْهَاشِمِيِّينَا
يَا مِدْرَةَ الدِّينِ يَا فَرْدَ الْيَقِينِ أَصْحُ   الْمَدْحِ، مَوْلَى يَرَى تَفْضِيلَكُمْ دِينَا
أَنْتَ الْإِمَامُ وَمَنْظُورُ الْأَنَامِ فَمَنْ   يَرُدُّ مَا قُلْتَهُ يُفْمِعْ بَرَاهِينَنَا⁹²

“Başımıza talihsizlikler geldiği zaman Peygamber ve Âl-i Beyt sevgisi benim dayanağımdır. Ey Peygamber’in amcasının oğlu! İnsanlara liderlik eden ve Hâşim oğullarına rehberlik ve efendilik yapan,

Ey dinin direği, ey yakîn ehli, övgüye kulak ver! Mevlâ, sizin dindeki üstünlüğünüzü görüyor. Sen imâmsın ve insanların beklediği kişisin. Kim bu söylediğimi reddederse delillerimizi engellemiş ve yok saymış oluyor.”

حُبُّ عَلِيٍّ شَرَفٌ   وَمَفْخَرٌ لَوْ عَرَفُوا
يُقَالُ : أَسْرَفْتُ، وَ الْأَ   يُمَكِّنُ فِيهِ سَرَفٌ⁹³

“Ali’yi sevmek onurdur. Şayet bunu anlasalar onlar açısından da bir övünçtür. Bana bu konuda ‘sen çok ileri gittin’ diyorlar. Ben de diyorum ki: ifrata kaçmamak mümkün müdür?”

لَوْ فَتَشُوا قَلْبِي رَأُوا وَسَطَهُ   سَطْرَيْنِ قَدْ خُطَّ بِمَا كَاتِبِ
حُبُّ عَلِيٍّ بِنِ أَبِي طَالِبِ   وَحُبُّ مَوْلَايِ أَبِي طَالِبِ⁹⁴

“Eğer kalbimi teftiş edip baksalar onun orta yerinde kimse tarafından yazılmayan iki satırlık şöyle bir yazı görecekler: Ali b. Ebi Talib sevgisi ve mevlam Ebi Talib’in sevgisi.”

أَنَا وَجَمِيعٌ مَنْ فَوْقَ التُّرَابِ   فِدَاءُ تُرَابِ نَعْلِ أَبِي تُرَابِ⁹⁵

“Ben ve toprak üzerinde bulunanların tümü Ebu Türâb’ın ayağının tozuna feda olsun.”⁹⁶

حُبُّ عَلِيٍّ لِي أَمَلٌ   وَمَلْجَأِي عِنْدَ الْوَجَلِ
إِنْ لَمْ يَكُنْ لِي مِنْ عَمَلٍ   فَحُبُّهُ خَيْرُ الْعَمَلِ⁹⁷

“Ali sevgisi benim arzum ve korku anında sığınağımdır. Başka işim yoksa da şayet, onu sevmek en hayırlı iştir.”

حُبُّ عَلِيٍّ عَلَوُ هِمَّةٍ   لِأَنَّهُ سَيِّدُ الْأَيْمَةِ⁹⁸

“Ali’yi sevmek âlicenâplık alametidir. Zira o imâmların efendisidir.”

Sâhib, methiyelerinden birinde de aşırıya kaçarak Cenâbı Allah’ın, herkesi Ali’yi sevmekle mükellef kıldığını söylemektedir:

إِنَّ الْمَحَبَّةَ لِلْوَصِيِّ فَرِيضَةٌ   أَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيًّا

⁹¹ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 62.

⁹² Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 67.

⁹³ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 70.

⁹⁴ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 117.

⁹⁵ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 117.

⁹⁶ Toprak babası anlamında kullanılan bu lakabın Hz. Ali’ye bir gün mescitte toprak üzerinde yatarken ona “Kalk ey Ebâ Türâb” manasında Peygamber efendimizin-söylediği sözünden sonra verildiği sahih hadislerle rivayet edilir. Bkz. el-Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Sahihu’l-Buhârî, nşr. Ebu Abdillâh Abdisselâm, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 2006, Manâkıb, 3703.

⁹⁷ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 175.

⁹⁸ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 186.

وَأَخْتَارَهُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلِيًّا⁹⁹ قَدْ كَلَّفَ اللَّهُ الْبَرِيَّةَ كُلَّهَا

“Vasîyi sevmek farzdır. Bu sözümle Müminlerin emiri Ali’yi kastediyorum. Allah, yaratıkların tamamını onu sevmekle mükellef kılmuştur. Ve müminlerin emirini de kendine dost olarak seçmiştir”.

Sâhib kendisine Hz. Peygamber’den çok Hz. Ali’yi methettiğini söyleyenlere karşı kendini şöyle savunmaktadır:

فَقُلْتُ : الثَّرَى بِعَمِ الْكَاذِبِ يَقُولُونَ لِي : مَا تُحِبُّ النَّبِيَّ
وَأَخْتَصُّ آلَ أَبِي طَالِبٍ¹⁰⁰ أَحِبُّ النَّبِيَّ وَ آلَ النَّبِيِّ

“Peygamberi sevmiyorsun, diyorlar. Dedim ki: Yalancının ağzına toprak! Peygamberi ve ailesini severim. Özellikle de Ebu Talib ailesini severim.”

Sâhib, Hz. Ali’yi methederken onu sevmeyenleri bazen ağır hakarete varan sözlere eleştirmektedir. Nitekim bir şiirinde şöyle dediği görülmektedir:

يُمَيِّرُ الْحَرَّ مِنَ النَّعْلِ حُبُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ
يَصْفَرُّ وَجْهَ السَّقَلَةِ النَّذْلِ¹⁰¹ إِذَا بَدَأَ فِي مَجْلِسِ ذِكْرِهِ

“Ali b. Ebi Talib sevgisi hür insanla kötü insanın arasını birbirinden ayırır¹⁰². Eğer bir mecliste onun adı zikredilirse aşağılık rezil insanların yüzleri sararır.” Sâhib’in methiyelerindeki bu tarz aşırılık sadece Hz. Ali’ye yönelik methiyelerinde görülmemekte, aksine Fahrüddeve için söylediği bir methiyesinde onu Allah’a eş tutmaktadır:

لَوْ كَانَ لِلْخَلْقِ الْهَانُ لَكَانَ فُخْرَ الدَّوْلَةِ الثَّانِي¹⁰³

“Eğer insanların iki ilahı olsaydı ikincisi Fahrüddeve olurdu.” Fahrüddeve için yapılan bu yakıştırmaya Sâhib gibi büyük bir vezir ve şairin kişiliğine gölge düşürecek tarzdadır. Kendi arkadaşlarından bazısının ona kızgınlıklarının sebebi belki de onun buna benzer aşırılıklarıdır. Nitekim Cürcan, Taberistan ve civarına kadu’l-kudât olarak atadığı yakın dostu Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), Sâhib’in cenazesinde halkın onun tabutu önünde eğildiklerini gördüğünde onun işlediği günahlardan dolayı tövbe etmeden öldüğünü iddia ederek cenaze namazını kıldırımdan imtina etmiştir.¹⁰⁴

IV. Sâhib b. Abbâd’ın Sahabe Hakkındaki Görüşleri

Sâhib b. Abbâd, şiirlerinde özellikle Hz. Ebu Bekir, Hz. Ayşe, Talah ve Zübeyr (r.a) gibi ashâbın ileri gelenleri hakkında kanaatlerini dile getirmiştir. Söz gelimi Hz. Ebu Bekir’le ilgili kendisine sorulan bir soru üzerine o, İmâm Zeyd’inki gibi siyâsî bir cevap vermiştir. Onun Hz. Ebu Bekir hakkında söylediği sözü şöyledir:

فَإِذَا ذَكَرْتُ لَهُمْ فَضَائِلَهُ قَالُوا: شَتَمْتَ بِهَا أَبَا بَكْرٍ
كُلُّ لَهُ فَضْلٌ يَفُورُ بِهِ وَالنَّجْمُ يَقْصُرُ عَنْ سَنَا الْبَدْرِ
هِيَاهُتِ أَيْنَ الْقَاسِطُونَ وَقَدْ رُدَّتْ إِلَيْهِ الشَّمْسُ لِلْعَصْرِ¹⁰⁵

“Onlara Ali’nin faziletlerini zikrettiğim zaman, Ebu Bekir’e sövüyor musun? diyorlar. Her birisinin üstün olduğu ve öne çıktığı bir fazileti vardır. Nitekim gökyüzünde dolunay olsa da yıldızlar da bulunur ve onların parıltıları dolunayı geçemez. (Kaçırdığı İkinci namazını kılabilmesi için) güneş onun için tekrardan doğmuşken yoldan sapmış insanlar onun konumu sorguluyorlar, bu ne kadar de yanlış bir düşüncedir” diyerek Hz. Ali ile Hz. Ebu Bekir’i fazilet

⁹⁹ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 205-206.

¹⁰⁰ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 118.

¹⁰¹ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 176.

¹⁰² Şiirde geçen نغل kelimesi argo bir ifade olduğundan “kötü insan” şeklinde tercüme edilmesi uygun görülmüştür.

¹⁰³ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 288.

¹⁰⁴ İbnu’l-Esîr, el-Kâmil fi’t-Târih, VII, 471-472.

¹⁰⁵ Divanu’s-Sâhib b. Abbâd (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 87-88.

yönünden mukayese yapmakta ve Hz. Ali'nin daha faziletli olduğunu *Reddî'ş-Şems* olayı ile ispat etmeye çalışmaktadır.¹⁰⁶

Şiî kaynaklarında Hz. Ali ile ilgili anlatılan menkıbe bölümlerinde ikinci namazını kaçıran Hz. Ali ve arkadaşları için Güneş'in tekrardan doğduğu, bunun üzerine onun ve arkadaşlarının namazlarını cemaatle eda ettikleri kaydedilir. Bu türden aklın ve mantığın kabul etmeyeceği çok sayıda menkıbeyi İslam uleması delillerle asılsızlığını ortaya koymuşlardır.¹⁰⁷

Şiirlerinde Hz. Osman ve Ömer (r.a) hakkında herhangi bir fikir beyan etmeyen Sâhib'in, Müminlerin annesi Âişe (r.a) ve Cemel savaşına katılan sahabiler hakkında da pek olumlu bir görüşü olduğu söylenemez. Bir şiirinde Hz. Ayşe hakkındaki kanaatini şöyle dile getirmektedir:

قَالَتْ : فَمَنْ قَاتَلَ الْأَقْوَامَ إِذْ نَكَثُوا   فَقُلْتُ : تَفْسِيرُهُ فِي وَقْعَةِ الْجَمَلِ¹⁰⁸

“Dedi ki: Anlaşmayı bozdukları zaman kavimle savaşan kimdir?

Dedim ki: onun açıklaması Cemel Vakasıdır.¹⁰⁹

Bir başka şiirinde de Müminlerin annesi hakkında şöyle demektedir:

وَأَفْوَا يُخْبِرُنَا بِضَعْفِ عُقُولِهِمْ   أَنْ الْمُدِيرَ تَمَّ رَبَّهُ مَحْمِلٌ
هَلْ صَيَّرَ اللَّهُ النِّسَاءَ أَيْمَةً   يَا أُمَّةً مِثْلَ النَّعَامِ الْمُهْمَلِ¹¹⁰

“Onların akıllarının zayıflığını anlatmak üzere geldiler. Önce yönetici, sonra hevedeçte oturan bir kadın, Ey ümmet! Unutulmuş deve kuşu misali kadınları Allah, imâm yapmış mıdır?” bu manada Seyyid el-Himyeri'nin söylediği iki beyitlik bir şiiri vardır.¹¹¹ Sahib'in bu manayı ondan almış olabileceği muhtemeldir.

Sâhib şiirlerinde ashabin büyükleri hakkındaki görüşlerini işlerken Muâviye ve diğer Emevî aile bireylerini ise tekfir etmekte ve onlara lanet okumaktadır:

قَالَتْ : فَمَنْ حَارَبَ الْأَنْجَاسَ إِذْ قَسَطُوا   فَقُلْتُ : صَفِيْنٌ تَبْدِي صَفْحَةَ الْعَمَلِ
قَالَتْ : وَمَنْ هُوَ هَذَا الْمَرْءُ سَمَّ لَنَا؟   فَقُلْتُ : ذَاكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِي
قَالَتْ : مُعَاوِيَةَ الطَّاعِي أَتَلَعْنَهُ؟   فَقُلْتُ : لَعْنَتُهُ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ
قَالَتْ : تُكْفِرُهُ فِيمَا أَتَى وَ عَتَا   فَقُلْتُ : أَيِ وَالِهِ السَّهْلِ وَالْجَبَلِ¹¹²

Dedi ki: Yoldan azdıklarında ....¹¹³ İnsanlarla harbeden kimdir?

¹⁰⁶ Şiîler nass ve tayinle imam olan Hz. Ali'nin imametini ispatlayabilmek için peygamberler gibi her türlü mucizeyi gösterebildiğine inanırlar ve bu bağlamda Şiî kaynaklarda Hz. Ali'nin tabiat varlıklarına hâkim olduğuna, güneşi geri çevirebildiğine, ölüleri diriltebildiğine insanı kaplumbağaya dönüştürebildiğine, hastaları iyileştirebildiğine dair çok sayıda menkıbe yer alır. Hz. Ali'ye isnad edilen diğer mucizeler için bkz. Ünlüsoy, Kamile, “Şiî Kültürdeki Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azîzî'nin 320 Dasitan Az Mu'Jizat Ve Kerâmât-İ İmam Ali (a.s.) Eseri Örneğinde”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S. 35, s. 366 vd.

¹⁰⁷ İbni Teymiyye de bu konuyla ilgili özel bir risale kaleme almış ve bu rivayeti Şiîlerin Hz. Ali'nin mertebesini yüceltmek için uydurdukları rivayetler cümlesinden olduğunu söylemiştir. Bkz. ed-Deylemî, II, s. 37-39; İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalîm, *Hadisu Reddî'ş-Şems li Ali (r.a) beyne'l-Hakikati ve'l-Evhâm*, thk. Cemal Abdulmun'im el-Kumî, ed-Dâru'z-Zehebîyye, Kahire 1994, s. 20-41.

¹⁰⁸ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 32-33.

¹⁰⁹ Hicretin 36. yılında Hz. Ali ile Müminlerin annesi Ayşe (r.a) arasında yapılan bir savaştır. Hz. Ayşe'nin deve üzerinde savaşa katılmış olmasından dolayı Cemel Vakası olarak isimlendirilmiştir. Bu savaşta Hz. Ayşe safında savaşan Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. el-Avâm gibi büyük sahabiler de şehit düşmüşlerdir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 99-100.

¹¹⁰ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 84-85.

¹¹¹ Bkz. *Divanu's-Seyyid el-Himyeri*, s. 79.

¹¹² *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (İbrâhîm Şemsuddîn nüshası), s. 32-33.

¹¹³ Şairin kullandığı yukarıdaki nitelemelerde bulunan kelimenin -ashaba yakıştırlamayacak bir ifade olduğu için- tercümesi yapılmadan geçilmiştir. (ç.n).

*Dedim ki: Sıffîn günü onun amel defterini açkılıyor.*¹¹⁴

Dedi ki: bu adam kimdir? Bize ismini söyle?

Dedim ki: O, Müminlerin emiri Ali'dir.

Dedi ki: Azgın Muâviye'ye lanet okuyor musun?

Dedim ki: Ona lanet etmek benim açımdan baldan daha tatlıdır.

Dedi ki: Geldikleri vakit inat edip haddi aştuklarında onları tekfir eder misin?

Dedim ki: Tabi ki, tepelerin ve dağların İlahına yemin olsun (ki yaparım)".

Bir başka şiirinde de Ümeyye oğullarına şöyle lanet okumaktadır:

لُعِنْتُ أُمَّيَّةَ أَنَّهَا أَهْلُ الضَّلَالَةِ وَالْأَفَاكِ¹¹⁵

“Ümmeye oğullarına lanet edilmiştir. Çünkü onlar dalalet ve iftira ehlidirler.”

Ümeyye oğullarından Muaviye ve Yezid'in Hz. Ali'ye ve ailesine yaptıkları gerek Abbâsîlerin ilk yıllarında gerekse de Büveyhî döneminde uzun süre üzüntüyle anılmış ve Şiîler ise bu kızlıklarını nefret söylemleriyle bazen lanet okumakla dillendirmişlerdir. Sâhib'in şiirlerinde görülen yukarıdakine benzer ifadeleri diğer Şiî şairlerde de görmek mümkündür.

Sonuç

Büveyhî veziri Sâhib b. Abbâd, Hz. Ali ve diğer Şia imâmları hakkında söylediği çok sayıda ki methiyesiyle şöhret bulmuş İranlı şairlerdendir. Büveyhî Devleti'nin İran ve Irak'ta en güçlü olduğu IV./X asırda yaşayan Sâhib, şiirlerinde Hz. Ali'nin İslam tarihinde bilinen faziletlerinin yanı sıra Şia mezhebi tarafından da ona atfedilen faziletlerine yer vererek Ehl-i Beyt'e yakın olduğu görüntüsü vermeye çalışmıştır. Bunu yaparken zaman zaman aşırıya kaçarak Hz. Ali'ye bazı mucizevî olayları atfettiği de olmuştur.

Şiirlerinde edebî sanatları ustaca kullanan Sâhib'in bazı şiirleri belagat kitaplarında örnek olarak kullanılmaktadır. Kaynaklarda güçlü bir şair olduğu söylenmesine rağmen Sâhib'in birçok manayı kendisinden önceki Arap şairlerden aldığı yine şiirlerinden kolaylıkla anlaşılabilir.

Sâhib'in mezhebî şiirlerini incelediğimizde onun başta Hz. Ali olmak üzere Şiî imamlarına yönelik medhlerinin olduğunu saptadık. Bu medihlerin muhtevasında daha çok Hz. Ali'nin faziletleri, onun Peygamber (a.s) için yaptığı fedakârlıkları, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye vasiyeti gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlara ek olarak şair, her medhiyesinde Hz. Ali'ye karşı duyduğu sevgisini dile getirmektedir. Buna karşın Hz. Ali ve ailesine karşı haksızlık ettiğini düşündüğü gerekçesiyle Ümeyye oğullarına öfke duymakta ve yeri geldikçe nefret dolu söylemlerle onları eleştirmektedir.

Netice itibarıyla Sâhib'in şiirlerine bakarak Şiîliğin İran topraklarında resmî bir mezhep haline gelmesinde Büveyhîlerin öncülük ettiğini ve bunu yaparken sadece siyâsî alanda değil, edebî alanda da çalışmalar yapıldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

el-ÂMİLÎ, Seyyid Muhsin el-Emîn, *A 'yânu 'ş-Şi'a* (I-XII), thk. Hasan el-Emin, Dâru't-Taaruf, Beyrut 1983.

ÂL-İ YÂSİN, Şeyh Muhammed, *es-Sâhib b. Abbâd Hayâtuhu ve Edebuhu*, Dâru'l-Maarif, Bağdâd 1957.

ASIM, Mohammad Shakib, İran'da Arap Şiiri: Emevî ve Abbâsî Dönemleri (*Basılmamış Doktora Tezi*), SDÜ, Isparta, 2019.

ÂZERNÛŞ, Âzertâş, *Çâlş miyân-i Fârisî ve Arabî Seddehâ-i Nuhust*, Neşr-i Ney, 2. Baskı, Tahran, 1387.

¹¹⁴ Sıffîn Savaşı Hicrî 36 yılında, başında Hz. Ali'nin bulunduğu ve çoğunluğu Irak halkından müteşekkil bir ordu ile yine başında Hz. Muâviye'nin bulunduğu Şam halkı arasında cereyan etmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, s. 161-168.

¹¹⁵ *Divanu's-Sâhib b. Abbâd* (Şeyh Âl-i Yâsin nüshası), s. 138.

- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, nşr. Ebu Abdillâh Abdisselâm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2006.
- ÇELEBÎ, İlyas, "Sâhib b. Abbâd", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 512-515.
- DAYF, Şevkî, *Asru'd-Duvel ve'l-İmârât: el-Cezîretü'l-Arabiyye*, el-Irak, İnan, Dâru'l-Maarif, 2. Baskı, Kahire 1980.
- ed-DEYLEMÎ, el-Hasan b. Ebi'l-Hasan Muhammed, *İrşâdu'l-Kulûb* (I-II), thk. Seyid Hâşim Milânî, Dâru'l-Üsve li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Tahran 1417.
- DİVANU Dİ'BİL B. ALİ EL-HUDÂ'Î*, şerh: Hasan Hamad, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1994.
- Divânu'l-Mütenebbi'*, Dâru Beyrut li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1983.
- DİVANU'S-SÂHİB B. ABBÂD*, şerh: İbrâhim Şemsuddîn, Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbûât, 1. Baskı, Beyrut 2001.
- DİVANU'S-SÂHİB B. ABBÂD*, thk. Şeyh Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Mektebetü'n-Nahda, 1. Baskı, Bağdâd, 1965.
- DİVANU'S-SEYYİD EL-HİMYERÎ*, şerh: Ziyâ Hüseyin el-A'lamî, Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbûât, Beyrut ts.
- el-AŞŞÂŞ, et-Tayyib, *Divânu Eş'âri't-Teşeyyu' ile'l-Karni's-Sâlis/Tâsi'*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- el-CÂRİM, Ali ve Emin, Mustafa, *el-Belâgetü'l-Vâdiha: el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, 1. Baskı, Kahire, 2005.
- el-HÂŞİMÎ, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâge fi'l-Me'ânî ve ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, nşr. Yusuf es-Samyeli, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999.
- el-EMÎNÎ, Abdülhüseyin Ahmed en-Necefî, *el-Gadîr fi'l-Kitab ve's-Sunne ve'l-Edeb* (I-X), Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbûât, Beyrut 1994.
- FAKÎHÎ, Ali Asgar, *Tarih-i Âl-i Büveyh*, Simat yy., 1. Baskı, Tahran 1378.
- FARÛKÎ, İbrahim Kavam, *Şerefnâme-i Munîrî*, Kitabhâne-i Meclis-i Şurâ-i Millî, Tahran, No: 30773.
- FIĞLALI, Ethem Ruhî, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları 2004.
- İBN ABBÂD, es-Sâhib Ebi'l-Kâsım İsmail, *el-Keşf an Müsâvi'-i Şi'ri'l-Mütenebbi*, thk. Şeyh Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Mektebetü'n-Nahda, Bağdad, 1965.
- İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Tarihu Medineti Dimaşk*, (I-LXXX), Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1997.
- İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Lugati'l-Arabiyyeti ve Mesâilihâ ve Suneni'l-Arabi fi Kelâmihâ*, nşr. Ahmed Hasan Basec, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Ebi Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zemân* (IVII), thk. İhsan Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1978.
- İBN TEYMİYYE, Ahmed b. Abdülhalîm, *Hadisu Reddi's-Şems li Ali (r.a) beyne'l-Hakikati ve'l-Evhâm*, thk. Cemal Abdulmun'im el-Kumî, ed-Dâru'z-Zehebîyye, Kahire 1994.
- İBNU'L-ESÎR, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih* (I-X), thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1987.
- İHSÂNÎ, Seyid Sâdık, "Der Medh-i İmâm Ali", *Âyîne-i Pujûhiş*, Behmen ve İsfend, 1379.
- KÂZİM BİĞÎ, "Büveyhiyân ve Ziyâriyân: Rivâyetü Nev Yâfteh az Kitâb-ı et-Tâcî", *Tarih ve Temeddün-i İslâmî*, Yıl: 6, Sayı: 11, Bahar ve Yaz: 1389.
- KİRMÂNÎ, Muhammed Şeyhu'r-Reis, *Şi'r-i Şi'î ve Şu'arâ-i Şi'a der Asr-ı Evvel-i Abbâsî*, İntişârât-i İttilâ'ât, Tahran 1388.
- MERÇİL, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 496-500.

- MUHAMMED, Sirâcuddîn, *el-Medh fi 'ş-Şi'ri'l-Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, Beyrut, t.s.
- SAFÂKÎŞ, Hamîd Rıza, *Safeviyân der Güzergâh-i Tarih*, Sohan y. Tahran, 1390.
es-SÂHİB b. Abbâd, *ez-Zeydiyye*, nşr. Nâcî Hasan, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Mevsûât, 1. Baskı, Beyrut 1986.
- SARICIK, Murat, *Put: Hicazın Beş Putu ve Çağdaş Putlar*, Nesil yy., İstanbul, 2014.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yy.,9. Baskı, İstanbul 2019.
- es-SE'ÂLİBÎ, Ebu Mansûr Abdilmelik, en-Nişâpûrî (ö. 429/1038), *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr (I-V)*, thk. Müfid Muhammed Kamîha, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1. Baskı, Beyrut 1983.
- SEFERNÂME-İ NÂSİR-İ HUSREV-İ KABÂDİYÂNÎ, tsh. Debîr Seyâkî, Zuvvâr yy., Tahran 1335.
- TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- TABANE, Doktor Bedevî, *el-Beyânu'l-Arabî: Dirâsetün Târihiyyetün Fennîyyetün fî Usûli'l-Belâgeti'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Anculu el-Mısriyye, 2. Baskı, Kahire, 1958.
- et-TEVHÎDÎ, Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Müânese*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2011.
- et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Hasan Âl-i Selmân, Mektebetü'l-Maarif, Riyâz, 1. Baskı, 1417.
- TUYSİRKÂNÎ, Kasım, *Tarihî az Zebân-i Tâzî der Miyân-i İraniyân pes az İslâm az Âgâz-i Fermânrevâi Tâziyân tâ ber Uftâden-i Hilâfet-i Abbâsiyân*, Dânişserâ-i Âlî yy., Tahran 1350.
- ÜNLÜSOY, Kamile, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. yüzyıllar)*, TTK, Ankara 2015.
- _____, “Şiî Kültürdeki Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azîzî'nin 320 Dasitan Az Mu 'Jizat Ve Kerâmât-İ İmam Ali (a.s.) Eseri Örneğinde”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, S.35, ss.358-382.
<https://ketabpedia.com/7-تحميل/الفين-الفارق-بين-الصدق-و-المين-7>